

УДК 378.015.3:005.32:159.9

DOI: 10.31339/2617-9598-2019-1(3)-24-31

Барчій Магдалина Степанівна
старший викладач кафедри психології,
Мукачівський державний університет

ДО ПРОБЛЕМИ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕСІ ПЕРВИННОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** У статті розкрито зміст самоактуалізації особистості; проаналізовано структуру та етапи самоактуалізації, висвітлено основні характеристики самоактуалізованої особистості. Описано особливості самоактуалізації особистості майбутнього психолога в процесі навчально-професійної діяльності. Підкреслено роль та значення формування професійно важливих якостей, соціально-психологічної компетентності майбутнього психолога для успішної самореалізації та самоактуалізації особистості. Визначено, що перелік якостей особистості психолога-фахівця співвідноситься з індивідуально-психологічними якостями самоактуалізованої особистості. Окреслено психолого-педагогічні умови професійної самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки, вказано, що самоактуалізація майбутнього психолога може бути якісно реалізована лише в гармонійному поєднанні особистісно орієнтованого підходу й особистих зусиль студента.*

***Ключові слова:** самоактуалізація особистості, професійна підготовка, професійна самоактуалізація, самореалізація.*

Постановка проблеми. Важливу роль у становленні фахівця відіграє професійна освіта, яка на сьогоднішній день повинна створювати умови для становлення творчої особистості майбутнього фахівця. Особливо це важливо для підготовки майбутнього психолога, оскільки сьогодні панує уявлення про фахівця-психолога як про гнучку особистість, що постійно розвивається, здатна вирішувати власні проблеми, розкрити свій потенціал і прагне до самоактуалізації як унікальної цілісності та невід'ємної умови досягнення успіху у житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самоактуалізацію розглядають як багатовимірний феномен, що охоплює всебічний і безперервний розвиток творчого та духовного потенціалу людини, максимальну реалізацію її можливостей, адекватне сприйняття навколишнього світу і свого місця в ньому, багатство емоційного й духовного життя, високий рівень фізичного здоров'я та моральності (Л. Гозман, М. Кроз, М. Латинська).

Сучасні науковці (І. Бех, М. Боришевський, Б. Братусь, І. Булах, Л. Долинська, Ю. Приходько, О. Скрипченко, Т. Титаренко й ін.) розглядають самоактуалізовану особистість як індивіда з розвинутою суб'єктністю, здатністю до самовияву, активного суб'єкта власної життєдіяльності, творця свого неповторного життєвого світу.

У дослідженнях О. Байтінгера, О. Лазурського, А. Сейтешева самоактуалізацію в

юнацькому віці пов'язують із професійним самовизначенням, від якого залежить подальша реалізація потенціалу особистості. Деякі вчені (Л. Долинська, Н. Чепелева, В. Панок) пов'язують ефективне вирішення різноманітних професійних завдань із наявністю й рівнем сформованості професійно важливих особистісних рис і якостей майбутніх психологів.

На думку В. Карнаухової, студенти, які прагнуть самоактуалізації власного потенціалу, повинні виявляти такі свої якості, як виражена орієнтація в часі, здатність до самопроекування, цілепокладання, мотивованість на досягнення успіху у своїй діяльності [2].

Аналіз літературних джерел засвідчує неоднозначність трактування поняття «самоактуалізація», виділення основних компонентів її структури й особливостей виявлення в різних сферах життєдіяльності. Більшість науковців вважають поняття «самоактуалізація» та «самореалізація» дуже близькими за змістом. Самоактуалізація є показником повноти самореалізації особистості. Вона свідчить про ступінь розвитку самосвідомості, рівень орієнтування в життєвих і соціальних ситуаціях, наявність потенційних та реальних можливостей особистості для її самоздійснення, рівень організаційно-вольової зрілості в управлінні життєвими обставинами й подоланні життєвих труднощів.

О. Яценко узагальнено визначає самоактуалізацію як психічне явище (яке можна інтерпретувати як процес, стан, метапотребу, результат і властивість особистості), що перебуває в реципрокних стосунках із самопізнанням та самовдосконаленням і сприяє керуванню не тільки потенціальними здібностями, а й усіма рівнями психіки й формами свідомості особистості, а також забезпечує соціальну результативність [5].

Мета статті – проаналізувати сутність процесу самоактуалізації та основні властивості самоактуалізованої особистості майбутнього психолога.

Виклад основного матеріалу. Сутність процесу самоактуалізації особистості полягає в здатності особистості внутрішньо приймати, усвідомлювати й оцінювати протиріччя й труднощі, здатності самостійно й продуктивно вирішувати їх відповідно до своїх найбільш загальних цілей і моральних ідеалів, що обумовлює нові стадії та ступені її розвитку.

Особливої уваги заслуговує розгляд проблеми самоактуалізації у професійному контексті, адже самоактуалізація у обраній професії для багатьох стає провідним її способом. Дослідження у цій сфері студентів-психологів викликає особливу увагу, тому що саме в цей період, період навчання, закладаються основи майбутньої професії. Професійне становлення психолога – складний, неперервний процес «проекування» особистості. Навчаючи людей самостійно вирішувати свої проблеми, психолог піднімає суспільну свідомість на новий рівень; він використовує свої професійні і особистісні можливості, щоб впливати на ріст самосвідомості конкретної особистості. Виконати цю місію може тільки особистісно зріла людина, внутрішньо і професійно підготовлена до вирішення завдань, які стоять перед нею.

Особистісна зрілість проявляється у вмінні поєднувати, співвідносити свої індивідуальні особливості, статусні й вікові можливості та набуті знання з вимогами суспільства й оточуючих.

М. Ткалич відзначає тісний зв'язок професійної самоактуалізації із вирішенням особистісних протиріч, зі зміною мотиваційної сфери, з появою внутрішньої потреби у формуванні певної професійної стратегії, плануванні професійної кар'єри. Самоактуалізація в професійній сфері також тісно пов'язана з питаннями соціального призначення, професійного зростання, використання права на творчість [5]. Самоактуалізація в професійній сфері також тісно пов'язана з питаннями соціального призначення, професійного зростання, використання права на творчість.

Сутність професійної самоактуалізації, заснованої на концепції особистісного розвитку А. Реана, представлена М. Ткалич таким чином: а) свобода та відповідальність (з якою зв'язана і «сутність буття зрілої особистості, і успішність, і способи її самоактуалізації»); б) диспозиційна терпимість (це визначена позиція, настановлення, світовідчування особистості, коли людина залишається чутливою та емпатійною, має позитивне бачення дійсності); в) виражена потреба в саморозвитку («яка є показником особистісної зрілості й одночасно умовою її досягнення») [5].

Професійна самоактуалізація особистості – складний, багаторівневий процес спрямованого прогресивного професійного розвитку зрілої особистості, який характеризується реалізацією особистісно-професійного потенціалу, що надає особистості можливість досягти найвищого рівня – професійного «акме».

За М. Ткалич, процес самоактуалізації складається з чотирьох етапів: самовизначення у професійній діяльності; самовираження у професійній діяльності; особистісна самоактуалізація; досягнення професійного «акме» [5].

Для повної самореалізації своїх потенційних можливостей, тобто самоактуалізації в процесі професійної підготовки, необхідний високий ступінь інтеграції властивостей самоактуалізованої особистості. Ключове значення в процесі професійної самоактуалізації повинно надаватись розвитку тих професійно важливих якостей і здібностей особистості, які потрібні їй та суспільству, можливості її ефективного саморозвитку й творчого потенціалу особистості, що передбачає вироблення умінь обирати мету, планувати діяльність, організовувати, виконувати, регулювати, контролювати, аналізувати й оцінювати її результати.

Процес самоактуалізації здійснюється через послідовну зміну певних станів та їхній взаємозв'язок:

- 1) усвідомлення студентами своїх потенційних можливостей, що пов'язані із системою професійних цінностей;
- 2) їхній адекватний вияв у навчальній та професійній діяльності;
- 3) активне оволодіння студентами способами (пізнавальна активність, творчість) та засобами (самопізнання, самооцінка, самопрограмування, самовияв) самоактуалізації.

Студентство як важливий етап становлення особистості майбутнього фахівця випробовує та кристалізує потенціал своєї суб'єктності. Фахове навчання повинно стати платформою для самоактуалізації особистості студента, забезпечити апробацію його професійного самовизначення. Вища освіта має так організувати навчальний процес, щоб усі внутрішні резерви особистості майбутніх фахівців спрямувати на їхнє особистісне і професійне зростання, на набуття навичок побудови самоактуалізації. Водночас самоактуалізація майбутнього спеціаліста може бути якісно реалізована лише в гармонійному поєднанні особистісно орієнтованого підходу й особистих зусиль студента як індивіда.

Специфічною особливістю самоактуалізації особистості в студентському віці є те, що вона здійснюється в межах навчально-професійної діяльності. Реалізуючи свої здібності, свій особистісний потенціал, студент здійснює безперервний рух до самоактуалізації – єдності професійного та особистісного зростання.

Психологічна практика як особлива галузь діяльності висуває цілу низку вимог до професійного психолога як суб'єкта. Учені підкреслюють необхідність гуманістичної спрямованості психолога; відповідність особистісних рис загальнолюдським і національно-культурним цінностям [3]. Важливими професійними рисами психолога вважають орієнтацію на іншого як рівноправного суб'єкта спілкування, вміння встановлювати конструктивні контакти з людьми, вести професійно орієнтований діалог, розвиток особистісної та професійної рефлексії, наявність психологічної культури, яка передбачає такі структурні компоненти, як культура спілкування, емоційна культура та здатність до професійної рефлексії [2]. Творча самореалізація в цій професії передбачає, насамперед, становлення й психокорекцію своєї особистості, розвиток соціально перцептивних умінь та професійної інтуїції. Враховуючи складність і специфіку професійної діяльності психолога, Р. Овчарова формулює такі вимоги до його особистості: інтелектуальність, соціальність, емоційна стабільність, гуманістична спрямованість. Умовою професійного зростання й розвитку майбутніх психологів розглядають рівень соціально-психологічної компетентності. Компонентами її структури є мотиваційно-ціннісний, що відображає особистісно-світоглядну позицію психолога, функціональний (знання й техніки) і регулятивний (позитивне емоційне тло, висока працездатність, відсутність тривожності). Досягнення високого рівня професійної

компетентності є для психолога метою його особистісно-професійного зростання та вдосконалення, а, отже, і самоактуалізації й самореалізації [2].

З метою профвідбору шкільних психологів Н. Пророк пропонує використовувати модель, яка містить такі основні вимоги до індивідуально-психологічних та особистісних якостей майбутніх фахівців: гуманістичну спрямованість особистості; свідоме й несвідоме прагнення до надання допомоги людям; інтерес до людини, її внутрішнього світу як предмету пізнання й перетворення; любов до людей, толерантність. Також, на думку автора, психолог-практик повинен відрізнятися яскраво вираженою мотивацією вдосконалення, самовдосконалення та професійного зростання, постійним розширенням спектру цілей і мотивів професійної діяльності, збагаченням «Я-концепції» [1]. Аналізуючи професійно важливі характеристики психолога, дослідники підкреслюють єдність особистісного й професійного розвитку. Так, у виділених О. Пряжніковою етапах професійного становлення практичних психологів знаходить відображення процес перетворення внутрішнього світу спеціаліста.

Погоджуємось із думкою дослідників, що перелік якостей особистості психолога-фахівця співвідноситься з індивідуально-психологічними якостями самоактуалізованої особистості. Схожість виокремлених компонентів цілком зрозуміла, оскільки і професіоналізація, і самоактуалізація як процеси, пов'язані з певною діяльністю, є специфічно організованими діяльностями і внутрішньо, і зовнішньо. Отже, період професійного навчання, входження до професійної діяльності характеризується суттєвими змінами у сфері самосвідомості, формуванням нової структури особистості, з представленими професійно важливими характеристиками як властивостями само актуалізованої особистості.

Н. Старинська пояснює самоактуалізацію особистості майбутніх психологів у навчально-професійній діяльності як безперервний динамічний процес актуалізації та розвитку потенційних можливостей суб'єкта навчання, який забезпечує формування соціально-психологічної адаптованості й рефлексивності, що супроводжується формуванням професійної ідентичності та вираженою тенденцією до продуктивних особистісних і професійних самозмін [4].

Студенти, які прагнуть до самоактуалізації власного потенціалу, повинні виявляти такі якості: виражена часова орієнтація, здатність до самопроекування, окреслення мети, вмотивованість досягнення успіхів у своїх ініціативах. Результатом успішного застосування цих якостей у професійній діяльності психолога є ефективна професійна самореалізація.

Критеріями самоактуалізації особистості у навчально-професійної діяльності виступають осмисленість життя, визнання головними в ньому цінностей зростання й розвитку; позитивне сприйняття себе, інших, обраної професії, розгляд її як можливості реалізувати

власні інтереси, здібності й цінності; інтернальність; креативність; відкритість до життя й готовність постійно вчитися. Розширюючи свої знання та вміння, переходячи на новий рівень світовідчуття, що відображає актуальність цього моменту, студент ще більше розкриває свої здібності, які можна успішно втілити, реалізувати в навчально-професійній діяльності, особистому житті та майбутній професійній діяльності.

Прагнення особистості до зростання, розвитку, досягнень, самовдосконалення, самоактуалізації є характерним саме для студентського віку і його необхідно цілеспрямовано підтримувати на етапі первинної професіоналізації. Тому головним завданням закладів вищої освіти має стати створення умов, що сприяють розкриттю особистісного потенціалу студента, стимулювання прагнення до зростання та розвитку протягом усього навчання у закладі вищої освіти. Реалізації цього завдання сприятиме особистісно-орієнтоване навчання. Навчання у закладі вищої освіти має розвивати у студентів прагнення реалізувати свій потенціал у суспільстві, розкрити свої можливості. Для цього необхідно акцентувати увагу студентів на майбутній професійній діяльності; максимально пов'язувати завдання з уже набутим навчальним і життєвим досвідом студента; переконати студента, що тільки власне прагнення й амбіції можуть спонукати особистість до виконання певних дій і певної діяльності; спонукати студента впевнено робити вибір на користь знань і не боятися приймати самостійні рішення; підтримувати позитивний емоційний стан як результат задоволення від власної навчальної діяльності; сприяти перетворенню навчальної діяльності в справжню цінність студента, яка би поступово ставала потребою особистості. Усвідомлення студентами значущості для себе майбутньої професійної діяльності психолога, прийняття професійних ролей і суб'єктивне задоволення від причетності до цієї професійної спільноти є невід'ємними атрибутами розкриття й максимальної реалізації студентами свого особистісного потенціалу (здібностей, прагнень, знань, умінь) на етапі професійної підготовки. Самоактуалізація майбутнього психолога може бути якісно реалізована лише в гармонійному поєднанні особистісно орієнтованого підходу й особистих зусиль студента. Таким чином, основними психолого-педагогічними умовами самоактуалізації майбутніх психологів виступають: забезпечення усвідомлення студентами завдань та вимог майбутньої професії; формування у майбутніх психологів гуманістичної спрямованості особистості; організація активності кожного студента; врахування у процесі навчальної взаємодії зі студентами індивідуальних особливостей кожного з них; організація керованої самостійної роботи студентів; максимальне використання у навчально-виховному процесі активних методів навчання та нетрадиційних форм професійної підготовки.

Висновки і перспективи. Самоактуалізація – це активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу, яке відбувається в процесі її діяльності, насамперед професійній.

Вона – найбільш повна й вільна реалізація особистістю своїх можливостей; вроджена тенденція до безперервного розгортання свого необмеженого творчого потенціалу у найрізноманітніших сферах життєдіяльності; тенденція максимізувати таланти і дарування.

Особливістю самоактуалізації особистості в студентському віці є те, що вона здійснюється в межах процесу професіоналізації особистості на етапі професійної підготовки. Це обумовлює необхідність доповнення сукупності властивостей самоактуалізації майбутніх психологів тими властивостями, які відображають особливості студентського віку та специфіку професійного становлення особистості на етапі вузівської підготовки. Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні засобів оптимізації самоактуалізації майбутніх психологів у процесі їх професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Братаніч Б. В., Ільченко І. Г. Самоактуалізація особистості та освіта. *Філософські проблеми освіти*. 2011. № 2. С. 13–20.
2. Долінська Ю. Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки. 19.00.07. пед. та вікова психологія : автореферат дис. ... канд. психологічних наук. К., 2000. 20 с.
3. Кобильнік Л. М. Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2007. 250 с.
4. Старинська Н. В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. К., Інтерсервіс, 2015. 178 с.
5. Ткалич М. Г. Психолого-організаційні детермінанти самоактуалізації менеджерів комерційних організацій : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.10. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2006. 20 с.

REFERENCES

1. Bratanich B. V., Ilchenko I. G., 2011. Samoaktualizacija osobistosti ta osvita [Self-actualization of personality and education] *Filosofskiproblemiosviti* #2. P. 13–20.
2. Dolinska Ju. G., 2000. Samoaktualizacija osobistosti majbutnogo psihologa u procesi profesijnoi pidgotovki [Self-actualization of the personality of the future psychologist in the process of professional training] 19.00.07. Ped. Ta vikova psihologija : Avtoreferatdis. kand. psihologichnih nauk. K. 20 p.
3. Kobilnik L. M., 2007. Psihologichni osoblivosti samoaktualizacii osobistosti majbutnih psihologiv i pedagogiv [Psychological peculiarities of self-actualization of the personality of future psychologists and teachers] 19.00.07 dis. kand. psihol. Nauk. K. 250 p.

4. Starinska N. V., 2015. Osoblivosti samoaktualizacii majbutnih psihologiv u procesi profesijnoi pidgotovki [Features of self-actualization of future psychologists in the process vocational training]. K.: Interservis, 178 p.
5. Tkalich M. G., 2006. Psihologo-organizacijni determinanti samoaktualizacii menedzheriv komercijnih organizacij [Psycho-organizational determinants of self-actualization managers of commercial organizations] 19.00.10 Avtoref. dis. kand. psihol. nauk: In-t psihologii im. G. S. Kostjuka APN Ukraini. K., 20 p.

***Barchii M. S. TO THE PROBLEM OF SELF-ACTUALIZATION OF THE FUTURE
PSYCHOLOGIST IN THE PROCESS OF PRIMARY PROFESSIONALIZATION***

Summary. *The article reveals the peculiarities of self-actualization of the personality at the student's age. The structure and stages of self-actualization have been analyzed. A specific feature of self-actualization of the individual in a student's age is that it is carried out within the framework of educational and professional activities. Realizing his abilities, his personal potential, the student carries out a continuous movement to self-actualization - the unity of professional and personal growth.*

The article describes the main characteristics of self-actualized personality. The features of self-actualization of the personality of the future psychologist in the process of educational-professional activity have been described. The role and importance of professionally important qualities formation, social psychological competence of the future psychologist for successful self-actualization and self-actualization of the personality have been emphasized. It has been determined that the list of personality traits of psychologist-specialist correlates with the individual and psychological qualities of self-actualized personality. The criteria for self-actualization of the person in the educational and professional activities are as follows: the meaningfulness of life, recognition of the values of growth and development that are its main values; positive perception of oneself, others, chosen profession, considering it as an opportunity to realize their own interests, abilities and values; internality; creativity; openness to life and readiness to study constantly. Expanding their knowledge and skills, moving to a new level of attitude that reflects the relevance of this moment, the student even more reveals his abilities that can be successfully implemented, taken in educational activities, personal life and future professional activities.

Studying at a higher education institution should develop students' aspirations to realize their potential in society, to open up their opportunities. The psychological and pedagogical conditions of professional self-actualization of future psychologists in the process of professional training have been outlined. The self-actualization of the future psychologist can be qualitatively realized only in the harmonious combination of personally oriented approach and personal efforts of the student.

Key words: *self-actualization of the person, professional training, professional self-actualization, self-actualization.*

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>